

УДК 343.98

Н. В. Павлюк, кандидат юридичних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Надано поняття «техніко-криміналістичне забезпечення», визначено його структуру. Запропоновано авторський підхід до класифікації науково-технічних засобів з урахуванням норм чинного КПК України та сучасних потреб судово-слідчої практики.

Ключові слова: *техніко-криміналістичне забезпечення, науково-технічні засоби, експертне дослідження, інформаційна підтримка розслідування.*

Проблема техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів виступала предметом дослідження протягом значного періоду часу і знайшла своє віддзеркалення в роботах чималої кількості науковців [1; 2; 3; 4; 5; 6 та ін.]. Попри те, що цей аспект вважається одним із найбільш розроблених у теорії криміналістичного забезпечення розслідування, значна кількість питань залишаються дискусійними і потребують перегляду та уточнення з позиції сучасних розробок криміналістики. Зазначене зумовлює необхідність подальшого проведення дослідження розглядуваної проблематики.

Слід зазначити, що дотепер у криміналістичній літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття «техніко-криміналістичне забезпечення». Так, одні вчені сутність техніко-криміналістичного забезпечення розглядають як специфічну діяльність, спрямовану на створення умов постійної готовності служб і підрозділів внутрішніх справ до вирішення техніко-криміналістичних завдань та практичну реалізацію цих умов у повсякденній діяльності [3, с. 191; 8, с. 21; 9, с. 202; 10, с. 12; 11, с. 34]; другі – як систему правових, наукових і організаційних заходів із розробки, упрова-

дження й практичного застосування спеціальних знань, техніко-криміналістичних засобів та наукових методів задля успішного запобігання та розслідування злочинів [2, с. 16; 5, с. 21; 7 с. 9].

На нашу думку, під техніко-криміналістичним забезпеченням слід розуміти систему науково-технічних засобів, призначених для проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), судових дій, експертного дослідження, інформаційної підтримки досудового розслідування, судового розгляду, а також спеціально розроблених технічних прийомів, методів, методик їх використання задля динамічної оптимізації здійснення кримінального провадження.

З огляду на запропоноване визначення техніко-криміналістичного забезпечення до його структури входять: науково-технічні засоби, а також прийоми, методи; правові, наукові, організаційні засади та суб'єкти їх застосування.

Першим і найбільш суттєвим елементом зазначеної структури є науково-технічні засоби, під якими прийнято розуміти пристрої, пристосування або матеріали, які використовуються для збирання і дослідження доказів або створення умов, що утрудняють вчинення злочинів [12, с. 135].

У криміналістичній літературі запропоновано кілька класифікацій науково-технічних засобів. Серед критеріїв їх розподілу виділяють походження [13, с. 32], функціональне [14, с. 42] чи процесуальне призначення [15, с. 21, 70], суб'єктів застосування [16, с. 96–97] або пропонують диференціювати їх за декількома підставами одночасно – походженням, функціональним призначенням, видом, суб'єктом застосування [17, с. 48–49]. Разом із тим, обираючи підстави для класифікації, не можна не враховувати положення чинного КПК України, що вимагають нового підходу до розподілу науково-технічних засобів, зокрема, це стосується гл. 21 («Негласні слідчі (розшукові) дії»). Слушною з цього приводу є думка М. В. Капустіної, яка вважає за доцільне розподілити науково-технічні засоби на дві групи залежно від форми застосування: 1) засоби, що використовуються відкрито, тобто під час проведення слідчих (розшукових) дій; 2) засоби, що використовуються таємно (спеціальні), тобто під час проведення негласних слідчих

(розшукових) дій [4, с. 29]. Окрім того, слід ураховувати, що науково-технічні засоби використовуються не лише на стадії досудового розслідування з метою забезпечення роботи слідчого, співробітника оперативного підрозділу, прокурора, спеціаліста та експерта чи слідчого судді, а й під час судового розгляду. Також варто зазначити, що на сьогодні ефективність діяльності будь-якого із зазначених суб'єктів безпосередньо залежить від якісної інформаційної підтримки та високої швидкості одержання інформації, оскільки основні їх зусилля в розслідуванні і запобіганні злочинам, проведенні експертного дослідження або винесенні судового рішення пов'язані з накопиченням та зберіганням значного обсягу необхідної інформації, її оцінкою, прийняттям оптимальних рішень, складанням процесуальних та інших документів, що стає неможливим без застосування новітніх інформаційних технологій [18, с. 106–107].

Ураховуючи викладене, на сучасному етапі розвитку криміналістики пропонуємо таку класифікацію науково-технічних засобів:

1) науково-технічні засоби для проведення слідчих (розшукових) дій:

– засоби окремого застосування для: а) виявлення слідів злочину та інших об'єктів (оптичні прилади, засоби освітлення, речовини, пошукові прилади); б) фіксації слідів злочину та інших об'єктів (фотографічні, аудіо- і відеофіксації, вимірювання, виготовлення зліпків та копій слідів); в) вилучення слідів та інших об'єктів (відбору зразків, вилучення поверхневих слідів, мікрооб'єктів, біологічної речовини тощо, інструменти та пристосування для упакування при вилученні в натурі частини або всього об'єкта зі слідами) [19, с. 150–153; 20, с. 91–95]; г) фіксації проведення слідчих (розшукових) дій; д) дактилоскопіювання живих осіб і трупів; е) виготовлення композиційних портретів; є) засоби-маркери [21, с. 5]; ж) фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, що відображає процес відеоконференції [22]; з) унеможливлення ідентифікації особи, яка взята під захист, за голосом [23];

– спеціальні комплекти науково-технічних засобів: а) універсальні; б) спеціалізовані; в) набори зі змінним вмістом; г) пересувні криміналістичні лабораторії [13, с. 36–39];

2) науково-технічні засоби для проведення негласних слідчих (розшукових) дій:

– загальнодоступні засоби, що використовуються при проведенні слідчих (розшукових) дій;

– спеціальні технічні засоби для негласного: а) отримання та реєстрації аудіоінформації; б) візуального спостереження та документування; в) прослуховування телефонних переговорів; г) перехоплення та реєстрації інформації із технічних каналів зв'язку; д) контролю поштових повідомлень і відправлень; е) обстеження предметів і документів; є) проникнення у приміщення, транспортні засоби, інші об'єкти та їх обстеження; ж) контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів; з) отримання (зміни, знищення) інформації із технічних засобів, її зберігання, обробки та її передачі [24, с. 185–186];

3) науково-технічні засоби для проведення судових дій:

а) звукозаписувальні засоби для відображення перебігу судового засідання [25]; б) засоби відеозапису перебігу судового розгляду; в) засоби відеозапису для відображення процесу відеоконференції; г) засоби протоколювання судового процесу; д) засоби прослуховування фонограм судових засідань особами, що беруть участь у кримінальному провадженні; е) засоби унеможливлення ідентифікації особи, яка взята під захист, за голосом [23];

4) науково-технічні засоби для проведення експертного дослідження: а) вимірювання; б) збільшення зображення; в) фотографування, г) проведення експериментів [19, с. 155–160]; д) проведення морфоаналізу (вивчення зовнішньої і внутрішньої будови фізичних тіл на макро-, мікро- і ультрамікрорівнях); е) аналізу складу матеріалів та речовин (елементного, молекулярного, фазового, фракційного); є) вивчення структури речовини; ж) аналізу окремих властивостей речовини, зокрема фізичних (електропровідності, кольору, магнітної проникності), хімічних [26, с. 40] тощо;

5) науково-технічні засоби інформаційної підтримки досудового розслідування: а) зв'язку та доступу до інформаційних ресурсів (автоматизованих комп'ютерних систем: інформаційно-довідкових, інформаційно-пошукових, інформаційно-модельних та інформаційно-консультаційних) [27, с. 242]; б) управління даними і пошуку

інформації; в) аналізу інформації і візуалізації даних; г) текстові, табличні, графічні й інші редактори, генератори шаблонів документів; д) інші програмно-апаратні засоби, що використовуються для роботи з інформацією [28, с. 14–15], тощо;

б) науково-технічні засоби інформаційної підтримки судових справ: а) забезпечення судового діловодства та документообігу суду; б) обігу інформації між судами різних інстанцій та спеціалізацій та учасниками судового процесу; в) надання довідкових даних; г) узагальнення судової практики і підтримки процесу прийняття судових рішень суддею; д) формування електронного архіву справ; е) виготовлення та видачі судових рішень (копій), виконавчих документів, звітів; є) надання інформації про стан розгляду справ тощо [29];

7) науково-технічні засоби для запобігання злочинам:

– встановлення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів: а) перевірки технічного стану різних об'єктів; б) виявлення стану особи, що сприяє вчиненню злочину; в) виявлення дій особи, що можуть спричинити вчинення злочину;

– попередження конкретних злочинів: а) виявлення осіб, які готуються до вчинення злочину; б) встановлення у них злочинних намірів; в) запобігання злочину;

– попередження злочину, коли злочинець невідомий: а) засоби охоронної сигналізації; б) засоби для швидкого встановлення підробки різних об'єктів; в) засоби контролю; г) засоби для ведення прихованого спостереження за об'єктом;

– утворення додаткових слідів: а) на місці події; б) на одязі злочинця; в) комбінованої дії [14, с. 115–128].

Отже, запропонована класифікація науково-технічних засобів є достатньо вичерпною, хоча і не претендує на завершеність, відповідає сучасним потребам правозастосовної, правоохоронної та правозахисної діяльності і може бути використана в науковій і практичній роботі.

Список літератури

1. Винберг Л. А. Пути повышения эффективности технико-криминалистического обеспечения процесса раскрытия, расследования и преду-

преждения преступлений / Л. А. Винберг // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений : тр. Акад. МВД СССР. – М., 1985. – С. 22–29.

2. Волинский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений / В. А. Волинский. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1994. – 80 с.

3. Грамович Г. И. Криминалистическая техника: (научные, правовые, методологические, организационные основы) : монография / Г. И. Грамович. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. – 214 с.

4. Капустіна М. В. Поняття техніко-криміналістичних засобів забезпечення протидії злочинам / М. В. Капустіна // Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. – Х. : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. – Вип. 2 (6). – С. 24–34.

5. Скорченко П. Т. Криминалистика. Техничко-криминалистическое обеспечение расследования преступлений : учеб. пособие для вузов / П. Т. Скорченко. – М. : Былина, 1999. – 272 с.

6. Шепітько В. Ю. Техничко-криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів: тенденції та перспективи / В. Ю. Шепітько, І. Б. Сіроджа, В. Г. Іванов та ін. // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Кроссруд, 2007. – Вип. 13. – С. 80–97.

7. Ландау И. Л. Ситуационный подход в технико-криминалистическом обеспечении предварительного расследования и судебного следствия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. Л. Ландау. – Калининград, 2002. – 21 с.

8. Волинский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Ф. Волинский ; Юрид. ин-т МВД России. – М., 1999. – 65 с.

9. Лузгин И. И. Криминалистика : учеб.-метод. комплекс для студентов спец. 1–24 01 02 «Правоведение» : в 5 ч. Ч. 2 : Криминалистическая техника и системная технология (Криминалистическое исследование материальной структуры преступления) : в 2 кн. / И. И. Лузгин. – Новополюк : ПГУ, 2008. – Кн. 2. – 300 с.

10. Шаталов А. С. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Шаталов. – М., 1993. – 22 с.

11. Хрусталеv В. Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях : учеб. пособие / В. Н. Хрусталеv, Р. Ю. Трубицын. – СПб. : Питер, 2003. – 208 с.

12. Криміналістика : енцикл. слов. (укр.-рос. і рос.-укр.) / за ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 560 с.

13. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Ковалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

14. Грамович Г. И. Основы криминалистической техники (Процессуальные и криминалистические аспекты) / Г. И. Грамович. – Минск : Выш. шк., 1981. – 208 с.

15. Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко. – Киев : Вища шк., 1979. – 88 с.

16. Салтевский М. В. Криминалістика. В современном изложении юристов : учеб. и практ. пособие / М. В. Салтевский. – Харьков : Рубикон, 1997. – 432 с.

17. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія / В. В. Коваленко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 248 с.

18. Шепітько В. Ю. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності / В. Ю. Шепітько // Вибр. твори. – Х. : Апостіль, 2010. – С. 106–113.

19. Криминалістика : учебник / под ред. А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ – ДАНА : Закон и право, 2010. – 943 с.

20. Криминалістика : учеб. для вузов / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.

21. Технично-криміналістическе забезпечення слідства : учеб. пособие / В. Н. Чернышов, Э. В. Сысоев, А. В. Селезнев, А. В. Терехов. – Тамбов : Изд-во Тамбов гос. техн. ун-та, 2005. – 80 с.

22. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державної судової адміністрації України № 155 від 15.11.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.lidasoft.com.ua/index.php/component/like/>?. – Заголовок з екрана.

23. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (із змінами, внесеними згідно із Законом № 580-VIII від 2 лип. 2015 р.) // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

24. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за заг. ред. О. В. Стовби. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2015. – Т. II. – 329 с.

25. Про внесення змін до Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державної судової адміністрації України № 141 від 22 жовтня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/jkjkfhgfnmmz>. – Заголовок з екрана.
26. Криміналістика : учебник / О. В. Волохова, Н. Н. Егоров, М. В. Жижина и др. ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Проспект, 2011. – 504 с.
27. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Х. : Апостіль, 2012. – 304 с.
28. Ищенко П. П. Информационное обеспечение следственной деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П. П. Ищенко. – М., 2009. – 26 с.
29. Положення про автоматизовану систему документообігу суду [Електронний ресурс] : затв. рішенням Ради суддів України від 26 листоп. 2010 р. № 30 (із змінами і допов., внес. рішеннями Ради суддів України від 22 лип. 2015 р. № 79). – Режим доступу: court.gov.ua/969076/polozhen-niapsds/. – Заголовок з екрана.

Предложено понятие «технико-криминалистическое обеспечение», определена его структура. Представлен авторский подход к классификации научно-технических средств с учетом норм действующего УПК Украины и современных потребностей судебно-следственной практики.

The article deals with the scientific approaches to understanding the notion of «technical and criminalistical support». The author's definition of this notion was suggested, which is as follows: the technical and criminalistical support should be understood as a system of scientific and technical recourses intended for investigation (search), covert investigation (search), judicial proceedings, expert research, informational support of the pre-trial, trial, as well as the specially developed techniques, methods, methodologies of their application for the dynamic optimization of the criminal proceedings.

Рекомендовано до опублікування на засіданні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол №9 від 20 вересня 2015 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В. А. Журавель.